

УДК 364-787.26

Попова А.О.,

*аспірантка, асистент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи Інституту людини,
Київського університету імені Бориса Грінченка*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В МІСЦЕВИХ ГРОМАДАХ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ: МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ

У статті аналізуються основні методи та моделі організації та здійснення соціальної роботи в місцевих громадах США. Розкрито провідні методи та моделі роботи соціального працівника в місцевих громадах США.

Ключові слова: *соціальна робота, громада, методи соціальної роботи, моделі соціальної роботи.*

В умовах децентралізації влади, суспільних змін, перетворень, що відбуваються в сучасному українському соціумі, все більшої уваги привертає до себе робота з місцевими громадами. Оскільки саме громада являє собою, за визначенням американських дослідників, основне джерело ресурсів для становлення та соціалізації особистості.

Так, проблемі соціальної роботи в громаді були присвячені дослідження таких вітчизняних науковців: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Звереві, А. Капської, Л. Оліфіренко, Т. Семігіної.

Аналіз розвитку соціальної роботи з дітьми в США представлено в роботах таких американських дослідників: Дж. Адамс (Addams, J.), Л. Лейгінгер (Leighninger, L.), Дж. Калберт (Culbert, J.), Р.Дж. Комер (Comer, J.), С. Кубіцького, М. Целих, Дж. Херік (Herrick, J.).

Мета статті — визначення провідних методів та моделей організації та активізації соціальної роботи в місцевих громадах США, особливостей здійснення соціальної роботи в місцевих громадах США.

Значимість американського досвіду, еволюція підходів до здійснення соціальної роботи в місцевих громадах, є безумовно цінними в умовах становлення сучасного суспільства на території України.

Актуалізують вивчення особливостей методів організації та здійснення соціальної роботи в громаді кілька чинників:

— погіршення матеріального і психологічного становища соціально вразливих груп населення, отже — необхідність в нових соціальних послугах та програмах;

— неспроможність державних, передусім стаціонарних/інтернатних, закладів соціального захисту задовольнити потреби людей, зокрема потреби бути інтегрованими у соціальне середовище;

— становлення соціальної роботи як професії, поява фахівців, які мають знання та навички роботи в місцевих громадах, та мають уявлення про переваги організації роботи в громадах;

— здійснення цілеспрямованої державної політики щодо становлення місцевого самоврядування і залучення громади до ухвалення рішень, які стосуються її життєдіяльності, ухвалення законодавства щодо принципів місцевого самоврядування, діяльності органів самоорганізації населення, благодійної діяльності тощо.

Нині в Україні відбувається активна імплементація елементів роботи в місцевих громадах, створення відповідних служб, реалізація проєктів із місцевого розвитку, підготовка кваліфікованих спеціалістів по роботі з місцевими громадами. Натомість у США прийнято низку законів та нормативних актів (загальнонаціональних і на рівні окремих штатів), які спрямовані на забезпечення соціальної роботи в місцевих громадах. В провідних університетах Сполучених Штатів Америки нині функціонують Школи Соціальної роботи в місцевих громадах. Тому виникає необхідність у дослідженні та вивченні методів та моделей соціальної роботи в громаді.

Методи та форми роботи в громаді охоплюють загальні для соціальної роботи і специфічні для цього напрямку види діяльності: надання соціальних послуг за місцем проживання, вивчення проблем громади, підготовка експертних висновків, звернення за субсидіями для громади, взаємодія із засобами масової інформації, переговори, угоди, конференції, страйки, громадські слухання, представництво інтересів громад, сприяння взаємодії громади із законодавчими та виконавчими органами [3, 264].

З огляду на суб'єкт ініціативи, рішень і дій виокремлюють недирективні та директивні методи роботи в громаді. Використання недирективних методів означає, що ініціаторами рішень і дій є члени громади, які самостійно визначають свої проблеми, стратегію і тактику дій, впроваджують їх, спираючись на взаємодопомогу. За таких умов соціальний працівник у громаді є лише активним помічником, а не керівником. Директивні методи передбачають ухвалення офіційними особами чи лідерами громади рішень про доцільність певних дій, формування на їх підставі відповідних планів. Діяльність членів громади зводиться до участі у функціонуванні ініціативного комітету чи активної групи [1, 68].

Практична діяльність соціальних працівників у громаді здійснюється за такими моделями, що їх виділив та описав у 70-ті роки ХХ ст. американський науковець Дж. Ротман. Базові характеристики даних моделей подано у *табл. 1*.

Таблиця 1

Модель Параметри	Модель місцевого розвитку	Модель соціального планування	Модель соціальної дії
Цілі діяльності	Підвищення інтегрованості і можливостей громади, розвиток самопомоги (цілі, орієнтовані на процес)	Розв'язання проблем з огляду на значні труднощі громади (цілі, орієнтовані на завдання)	Зміна відносин з владою, доступ до ресурсів, інституційні зміни (цілі, орієнтовані на процес або завдання)
Припущення щодо структури та проблем громади	В громаді спостерігається відсутність зв'язків, нездатність до демократичного прийняття рішень; громада є статичною	Громада відчуває соціальні проблеми, пов'язані з психічним і фізичним здоров'ям, житлом, відпочинком тощо	У громаді є пригноблення групи, спостерігаються соціальна несправедливість, нерівність, депривація
Ключова стратегія дій	Залучення широкого кола людей до пізнання, осмислення і розв'язання власних проблем	Збирання інформації про проблеми, прийняття рішень стосовно перспективного розвитку	Кристалізація проблем, мобілізація людей на дії проти опонентів і їх цілей
Тактика та техніка дій	Досягнення консенсусу; комунікація між групами у громаді; групові дискусії	Досягнення консенсусу або розв'язання конфлікту	Конфронтація, безпосередні дії, переговори

Модель Параметри	Модель місцевого розвитку	Модель соціального планування	Модель соціальної дії
Засоби зміни	Спрямування орієнтованих на завдання малих груп	Спрямування формальних організацій і тлумачення даних	Спрямування масових організацій і політичного процесу
Ставлення до владних структур	Співпраця з представниками владних структур у розв'язанні проблеми	Владні структури є роботодавцями і спонсорами	Владні структури сприймаються як пригноблювачі, яких потрібно примушувати щось зробити або усунути
Межі діяльності	Уся місцева громада	Уся громада або її частина	Частина громади
Припущення щодо інтересів груп у громаді	Спільні інтереси або інтереси, відмінності в яких можна узгодити	Інтереси узгоджуються або суперечать один одному	Конфліктні інтереси, які неможливо легко узгодити, нестача ресурсів
Отримувачі послуг	Мешканці	Мешканці	Жертви пригноблення
Роль отримувачів послуг	Учасники активного процесу розв'язання проблеми	Споживачі послуг	Виборці, масові організації
Застосування наснаження (impowerment)	Розвиток можливостей і компетентностей громади, ухвалення поінформованих рішень; розвиток у членів громади відчуття особистісного зростання	З'ясування у членів громади їхніх потреб у послугах, інформування їх про зроблений вибір	Досягнення особами, що отримують певні засоби, реальної влади, прав і засобів впливу на рішення громади; розвиток у членів громади відчуття особистісного зростання

1. *Місцевий розвиток, або розвиток населеного пункту* (Locality Development). Суть його полягає у спрямуванні зусиль людей на поліпшення умов життя в громаді, підвищення їх здатності до участі у цьому житті. Він охоплює демократичні процедури, добровільну співпрацю, самодопомогу, розвиток місцевих лідерів, навчальних програми. За цієї моделі соціальні працівники діють як посередники у процесі змін, організатори невеликих груп, орієнтованих на розв'язання конкретних завдань.

2. *Соціальне планування* (Social Planning). Зосереджується на технічному процесі розв'язання проблем, забезпеченні житлом, розв'язанні проблем психічного здоров'я. Основою його є програмний розвиток, раціональний, ретельно спланований і контрольований процес змін, спрямований на забезпечення послугами членів громади. Наприклад, у більшості американських міст діють спеціальні комітети із соціального планування, результатами діяльності яких можуть бути плани економічного розвитку, використання земельних ресурсів і землеустрою, розвитку транспортних систем або плани розвитку мікрорайонів. Важливою частиною такого планування є визначення системи надання соціальних послуг, зокрема для людей із проблемами психічного здоров'я, функціональними обмеженнями. Добре продумані плани дають змогу громаді послідовно реалізувати на практиці спільне бачення свого життя. Загалом соціальне планування полягає в тому, що громади отримують змогу самостійно визначати зміст своєї діяльності і перспективи розвитку. За такої моделі соціальні працівники у громаді діють здебільшого як експерти, агенти змін, збираючи й аналізуючи дані, взаємодіючи з різними установами та органами влади.

3. *Соціальна дія* (Social Action). Метою її є сприяння, допомога вразливим групам населення в їх об'єднанні, самоорганізації для висунення своїх вимог громадам міст чи районів. Спрямована вона на перерозподіл влади, ресурсів, зміну порядку ухвалення рішень у громаді, а також політики формальних структур. Соціальним працівникам відводиться роль організаторів груп людей, які зазнають дискримінації. Це передбачає мобілізацію мас (створення і скеровування масових організацій, рухів), а також вплив на політичний процес [8].

У кожній конкретній ситуації соціальний працівник самостійно вирішує, яку модель застосовувати. У гомогенній громаді або за наявності між її групами бажання обмінюватися інформацією, діями доцільно дотримуватись моделі місцевого розвитку. Модель соціального планування придатніша для подолання тих проблем у громаді, які однаково сприймаються і оцінюють всі її учасники. Також вона доцільна за наяв-

ності сформованої об'єктивної інформації програми дій, спрямованих на поліпшення ситуації. Проте, коли в громаді виникає ворожість й інтереси неможливо узгодити в процесі звичайних дискусій і переговорів, найефективнішою може бути модель соціальної дії.

Тому перед прийняттям рішення щодо дотримання певної моделі втручання, соціальному працівнику необхідно проаналізувати ситуацію в громаді, уникаючи при цьому ідеологічних упереджень чи методологічних уподобань.

Незважаючи на різноманітні теоретичні точки зору, американські соціальні працівники володіють спільним набором знань, умінь та методів роботи в місцевій громаді. Так, у доповіді групи по вивченню роботи в місцевих громадах і соціальних змін (Gulbenkian Foundation) виділено три головні рівні роботи:

1) базовий, або робота за місцем проживання — робота з окремими людьми, сім'ями і групами в громаді за місцем проживання;

2) робота в місцевих агенціях або між агенціями — робота з місцевими філіалами організацій, федерацій та іншими відділами великих організацій у співпраці з місцевими державними та добровільними організаціями;

3) регіональна та національна робота по плануванню громади — розробка проблем економічного розвитку, планування життєдіяльності місцевої громади [7, 48].

В практичній діяльності соціальних працівників в США дані рівні діяльності є безперервними та мають тісні взаємозв'язки один з одним. Робота в місцевих громадах в рамках департаментів соціальних служб включає як роботу по місцю проживання так і діяльність місцевих агентств і роботу між ними. Як правило, діяльність зосереджується на розвитку служб для однієї чи більше груп клієнтів. Проте, робота агентств та робота по соціальному плануванню громади є центральними для роботи в громаді, тим не менш деякі вчені звертають увагу на небезпеки роботи на цих рівнях.

Зокрема А. Твелвтриз (A. Twelvvetrees) зазначає, що робота по соціальному плануванню може призвести до заміни соціальними працівниками собою громади загалом, яку вони мали б навчати та підтримувати. Дане положення привертає увагу до різноманітних підходів у роботі в громаді, таких як директивні та недирективні методи [9, 90].

Так, дослідник соціальної роботи в громаді, Т. Баттен (T. Batten) поділяв методи роботи в громаді на директивні та недирективні. Недирективні методи, характеризувались Т. Баттено, як такі, за яких рішення і дії пропонують самі члени громади. Характерним для даного

методу є процес самовизначення, тобто процес, коли громада визначає свої власні потреби, працює над власними планами та їх реалізацією. Соціальний працівник виступає активним помічником. Директивні ж методи являються тими, де головні рішення приймають офіційні особи, лідери або дорадчі органи, і на їх основі створюються програми та політика для життєдіяльності громад. В даному випадку характерним є нав'язування, а не самовизначення. Активна участь громади обмежується комітетом чи внутрішньою адміністративною групою [5, 94].

Попри те, незалежно від обраної моделі чи методів діяльності в громаді, особливостей відносин між групами, суб'єкти взаємодії, які прагнуть змін у громаді, повинні підтримувати комунікацію з системою, на яку спрямовані зміни. Бажаних змін у громаді найчастіше досягають завдяки використанню різнопланових підходів, запланованих на підставі аналізу динаміки процесів у громаді.

Загалом для сучасних Сполучених Штатів Америки притаманною є поліспрямованість соціальної роботи. Виділяють соціальних працівників церкви, соціальних працівників у армії, медичних соціальних працівників, сімейних соціальних працівників. Соціальні працівники працюють з клієнтами, які переживають пониження соціального статусу у зв'язку з матеріальними труднощами; допомагають у вирішенні сімейних проблем (неповні сім'ї, підліткові девіації, допомога подружжям, які переживають кризу у стосунках, запобігання насильству в сім'ї та реабілітація жертв сімейного насильства тощо) [4, 26]. Також соціальна робота і можливість отримання соціальних послуг поширюються на безробітних, людей з інвалідністю; соціальні працівники працюють над вирішенням життєвих проблем так званих маргіналів — алкоголіків, наркоманів, повій, гомосексуалістів, хворих на ВІЛ/СНІД [2].

Таке значне різноманіття клієнтів соціальних служб пояснює особливості чинних освітніх стандартів, їх практичну орієнтованість, адже неможливо сформулювати конкретні вміння та навички в процесі аудиторної роботи, шляхом простого засвоєння певного набору фактичного матеріалу, моделей поведінки та певних стратегій вирішення конкретних ситуацій.

Національна асоціація соціальних працівників США виділяє наступні напрямки роботи професійних соціальних працівників: відновлення або підвищення потенціалу особи та її родини (або груп осіб) до соціального функціонування і роботи для створення соціальних умов, які потребують громади. Практика соціальної роботи вимагає знання людського розвитку та поведінки, соціальних, економічних та культурних установ і взаємодії всіх цих факторів. Соціальні працівники до-

помагають людям з усіх верств суспільства вирішувати свої потреби. Соціальні працівники допомагають людям подолати деякі з найскладніших життєвих проблем: бідність, дискримінація, насильство, наркоманія, фізична хвороба, розлучення, втрата, безробіття, проблеми в галузі освіти, інвалідність і психічні захворювання. Вони допомагають запобігти кризам, а також є адвокатами окремих осіб, сімей і громад [6].

Різноманітність практики соціальної роботи та необхідність формування фахових якостей ще в процесі навчання зумовлюють ситуацію, коли частина персоналу соціальних служб представлена асистентами та помічниками соціальних працівників. Як правило, це студенти, що в такий спосіб проходять практику та здобувають можливість формування фахових компетенцій іще в процесі навчання.

Таким чином, аналіз досвіду США як країни з давньою традицією соціальної роботи та ефективною моделлю підготовки соціальних працівників дає змогу виокремити та запропонувати до впровадження окремі його ідеї та складові. Подальше дослідження методів та моделей здійснення соціальної роботи в США дозволить виокремити основні моделі для імплементації багаторічного досвіду в практичній діяльності в Україні. Перспективами подальших досліджень є здійснення порівняльного аналізу навчальних планів та програм з підготовки соціальних працівників, дослідження основних технологій здійснення соціальної роботи в місцевих громадах США.

Джерела

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для ВНЗ / О.В. Безпалько. — К. : Центр навч. літ., 2005. — 176 с.
2. Пономаренко О. В. З історії започаткування соціальної роботи в Америці / О.В. Пономаренко // Вісник Запорізького державного університету. — 2002. — № 1. — С. 2–5.
3. Теорії і методи соціальної роботи [Текст] : підручник / Т.В. Семигіна [та ін.] ; ред. Т.В. Семигіна, І.І. Мигович. — К. : Академвидав, 2005. — 328 с.
4. Тименко В.М. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і України : спільність і відмінності: наукове видання / за заг. ред. Л.П. Пуховської. — К. : Автореферат, 2003. — 64 с.
5. Batten T. The Non-Directive Approach in Group and Community Work. — Oxford., 2007. — 203 p.
6. Encyclopedia of Social Work (National Association of Social Workers). — N.Y., 2014. — pp. 2238–2247.

7. Gulbenkian Foundation, Community Work and Social Change, Harlow: Longman, 1997. — 102 p.
8. Rothman, J., Erlich, J.L., & Tropman, J.E. Approaches to community intervention. Strategies of Community Intervention (6th edn.). Itasca, IL: F.E. Peacock, 2001. — pp. 27–64.
9. Twelvetrees, A. Community Work, London: Macmillan, 2013. — 147 p.

В статье проанализированы основные методы и модели организации и реализации социальной работы в местных сообществах США. Раскрыты ведущие методы и модели работы социального работника в местных сообществах США.

Ключевые слова: социальная работа, сообщество, методы социальной работы, модели социальной работы.

The article analyzes the basic methods and models of organization and implementation of social work in the US local communities. It presents progressive techniques and models of social worker's activity in local US communities.

Key words: social work, community, methods of social work, models of social work.